

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

TARIMSAL İŞLETMELERDE YEŞİL YÖNETİM UYGULAMALARI: NİTEL BİR ARAŞTIRMA*

Yavuz GEZER

Yüksek Lisans Mezunu

Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

E-mail: gezeryavuz77@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8746-9212

Yusuf ESMER¹

Doç. Dr.

Bayburt Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi

E-mail: yesmer@bayburt.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3691-1730

Öz

Günümüzde küreselleşmeyle birlikte tüm dünyada ortaya çıkan çevresel sorunlar nedeniyle işletmelerin çevre konusunda daha duyarlı olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla tüm üretim faaliyetlerinde olduğu gibi insanlığın ve tüm canlıların varlığının devamı için önem taşımakta olan tarımsal faaliyetlerde çevre dostu bir yönetim yaklaşımı olan yeşil yönetimin önemi her geçen gün artmaktadır. Bu çalışmanın amacı, tarımsal işletmelerin yeşil yönetim uygulamalarının incelenmesi ve ulaşılan sonuçlar doğrultusunda tarım sektörüne yönelik önerilerin

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Bu makale, Doç. Dr. Yusuf ESMER danışmanlığında Yavuz GEZER tarafından 07.09.2021 tarihinde tamamlanan “Tarımsal İşletmelerde Yeşil Yönetim Uygulamaları: Nitel Bir Araştırma” başlıklı ve 688319 Tez No’lu yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ **Sorumlu Yazar:** yesmer@bayburt.edu.tr

Atf (APA): Gezer, Y. & Esmer, Y., (2023), Tarımsal İşletmelerde Yeşil Yönetim Uygulamaları: Nitel Bir Araştırma, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 15 (2): 172-187., <https://doi.org/10.55978/sobiadsbd.1265186>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

geliştirilmesidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş olup, araştırmanın evrenini Türkiye’de üretim, ürün işleme ve pazarlama faaliyetinde bulunan tarımsal işletmeler oluşturmaktadır. Araştırmada belgesel kaynak tarama tekniği ile işletmelerin yeşil yönetim uygulamaları internetten taranmış ve kurumsal web sitesinde veri paylaşımında bulunan 50 tarımsal işletme araştırmaya dâhil edilmiştir. Elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuş ve yorumlanmıştır. Araştırmada Türkiye’de tarımsal işletmelerin kalite, geri dönüşüm, organik tarım, gıda güvenliği, sıfır atık, eğitim, iyi tarım, sağlık, çevre kirliliği ve hijyen gibi birçok konuda yeşil yönetim uygulamaları gerçekleştirdikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca yeşil yönetim uygulamalarında bulunan tarımsal işletmelerin, %56’sının tarımsal üretim işletmesi, %26’sının tarımsal ürün işleme işletmesi, %18’inin ise tarımsal pazarlama işletmesi olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte tarımsal işletmelerin %62’sinin ISO 14001 (Çevre Yönetim Sistemi) sertifikasına sahip oldukları, %44’ünün “Sıfır Atık” projesi, %48’inin ise “Geri Dönüşüm” projesi gerçekleştirdikleri belirlenmiştir. Sonuç olarak, tarımsal işletmelerin çeşitli konularda yeşil yönetim uygulamaları gerçekleştirdikleri ancak bunların yeterli düzeyde olmadığı söylenebilmektedir. Bu bağlamda gıda gereksinimini sağlama noktasında önemli rolü bulunan tarımsal işletmelerde yeşil yönetim olgusunun yaygınlaştırılmasının gıda güvenliğinin sağlanması noktasında önemli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Tarımsal İşletmeler, Yeşil Yönetim

Alan Tanımı: İşletme (Yönetim ve Organizasyon)

GREEN MANAGEMENT PRACTICES IN AGRICULTURAL ENTERPRISES: A QUALITATIVE RESEARCH

Abstract

Today, enterprises need to be more sensitive to the environment due to the environmental problems that have arisen all over the world with globalization. Therefore, as in all production activities, the importance of green management, which is an environmentally friendly management approach in agricultural activities, which is important for the continuation of humanity and all living things, is increasing day by day. The aim of this study is to examine the green management practices of agricultural enterprises and to develop suggestions for the agricultural sector in line with the results. Qualitative research method was preferred in the study and the universe of the research consists of agricultural enterprises engaged in production, product processing and marketing activities in Türkiye. In the research, the green management practices of the enterprises were scanned from the

internet with the documentary source scanning technique and 50 agricultural enterprises that shared data on the corporate website were included in the research. The obtained data were subjected to content analysis and interpreted. In the research, it was found that agricultural enterprises in Türkiye implement green management practices in many subjects such as quality, recycling, organic agriculture, food safety, zero waste, education, good agriculture, health, environmental pollution and hygiene. In addition, it has been determined that 56% of the agricultural enterprises engaged in green management practices are agricultural production enterprises, 26% are agricultural product processing enterprises, and 18% are agricultural marketing enterprises. In addition, it has been determined that 62% of agricultural enterprises have ISO 14001 (Environmental Management System) certificate, 44% carry out "Zero Waste" projects and 48% carry out "Recycling" projects. As a result, it can be said that agricultural enterprises have implemented green management practices in various subjects, but these are not sufficient. In this context, it is foreseen that the dissemination of the green management concept in agricultural enterprises, which have an important role in meeting the food requirement, will make significant contributions to the provision of food safety.

Key Words: Agriculture, Agricultural Enterprises, Green Management

JEL Codes: M10, M19, Q13

1. GİRİŞ

İnsanoğlu ilk çağlardan itibaren yeryüzü kaynaklarını hiç tükenmeyecek düşüncesiyle bilinçsizce kullanmış ve bunun sonucunda ekolojik dengeye zarar vermiştir. Özellikle 18.yüzyılda ortaya çıkan Sanayi Devrimi ile birlikte her alanda kurulan fabrikalar, geliştirilen üretim teknolojileri ve makineler, üretim ve verimlilik ile birlikte karlılık artışına katkı sağlamış ancak zararlı kimyasal atıkları, çevre kirliliğini ve kaynak sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Üretimdeki artış, fosil yakıtların tüketimini artırarak fosil yakıt kaynaklarının azalmasına ve çevre kirliliğine neden olarak yeşil enerji kaynaklarına yönelimi artırmıştır. Böylece çevreye verilen zararları önleme noktasında bir zorunluluk ortaya çıkmış, çevreci bakış açısını ilke edinen yeşil yönetim uygulamaları, çevresel hassasiyet ve sürdürülebilirlik anlayışının bir zorunluluğu ve tezahürü olarak ortaya çıkmıştır (Karakuş ve Erdirençelebi, 2018: 682; Haden vd., 2009: 1043; Dayı, 2021:1; Dayı ve Çilesiz, 2022: 76). Bu bağlamda yeşil yönetim, her sektörde olduğu gibi tarımda da önemi giderek artan bir yönetim modeli olduğu söylenebilmektedir. Çünkü

tarım, üretimden pazarlamaya kadar her aşamasında endüstriyel olarak tüm canlıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için hayati önem arz etmektedir.

Hızla artan insan nüfusu yaşamsal öneme sahip tarımsal gıdaya olan gereksinimi de artırmıştır. Tarımsal gıda ihtiyacını karşılamak için amaçlanan yüksek verim hedefli üretim modelleri, yanlış sulama yöntemleri ve kimyasal ilaçlar, birim bazında hedeflenen üretimde istenilen düzeyde artış sağlamasına rağmen insan ve diğer canlı türlerinin sağlığını tehdit etmektedir. Bu durum Dünya’da ve Türkiye’de tarımsal üretim yapılırken kullanılan kimyasalların üretim esnasında ve sonrasında oluşan katı atık ve sera gazlarının çevreye olan zararlarının minimize edilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Çevresel hassasiyetler de gözetilerek sürdürülebilir üretimi gerçekleştirmek için yapılan çalışmalar, tarımsal girişimcilerin işletmelerinde yeşil yönetim uygulamalarını benimseme noktasına getirmiştir. Diğer yandan günümüz şartlarının çevre bilinci oluşması yönünde yüklediği sorumluluk, işletme organizasyonlarında çevreci bir bakış açısına sahip ve yeni bir yönetim yaklaşımı olan yeşil yönetim anlayışını zorunlu hale getirmiştir. Bununla birlikte yeşil yönetim, işletme performansına ve karlılığına olumlu yönde katkı sağladığından, rekabet üstünlüğü açısından da bu yönetim şekli önemli hale gelmiştir (Kara ve Kaya, 2020: 3170-3171). Yeşil yönetimin önemli olmasının nedenleri arasında kaynakların yöneticiler tarafından akıllıca ve sorumlu bir şekilde kullanılması da yer almaktadır. Üretim, tüketim ve geri dönüşüm faaliyetlerinde çevrenin korunması ve doğanın güzelliğine saygı duyulması, yeşil yönetim sayesinde sağlanmaktadır (Alfred ve Adam, 2009: 17).

Çevre tüm insanların, canlıların ve bitkilerin ortak yaşam alanıdır. Tarım ile çevre, insan ve diğer tüm canlı türleri için olmazsa olmaz iki olgu olup, sürdürülebilir bir şekilde birlikte yürütülmeleri gerekmektedir. Tüm üretim faaliyetlerinde olduğu gibi insanların ve tüm canlıların varlığının devamı için yaşamsal öneme sahip olan tarım sektöründe de yeşil üretimin önemi giderek artmaktadır. Dolayısıyla çevre kirliliğinin istenmeyen boyutlara ulaşması ve mevcut kaynakların bilinçsizce tüketilmesi tarımsal faaliyette bulunan işletmelerin de doğaya karşı daha duyarlı olmalarını ve çevre dostu ürünler üretmelerini gerekli kılmıştır. Bu kapsamda tarımsal işletmelerin faaliyetlerinde başta insan ve diğer canlı türleri olmak üzere çevresel faktörleri de dikkate almaları ve yeşil yönetim uygulamalarını içselleştirmeleri gerektiği gerçeği her geçen gün daha da anlaşılmaktadır. Bu bağlamda evrenin tüm paydaşları için önemli bir sektör olan tarımda faaliyet gösteren işletmelerin yeşil yönetim uygulamalarının incelenmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, tarımsal işletmelerin yeşil yönetim uygulamalarının incelenmesi ve ulaşılan sonuçlar doğrultusunda tarım sektörüne yönelik önerilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın tarımda yeşil yönetim konusunda farkındalık oluşturacağı, ilgili literatüre katkı sağlayacağı ve yeşil yönetim uygulamaları bağlamında Türk tarım işletmelerine yol göstereceği düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yeşil yönetim, çevresel faktörleri dikkate alan bir yönetim modelidir. “Yeşil üretimi yönetme becerisi” olarak da adlandırılan yeşil yönetim, işletmelerde en üst yönetim düzeyinde uygulanması gereken ve özel uzmanlık gerektiren bir yönetim biçimidir (Şenocak ve Mohan Bursalı, 2018: 170). Yeşil yönetim, işletme faaliyetlerinde sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için uygulanmakta olup, doğal kaynakların üretilme hızını aşmayacak şekilde tüketilmelerini güvence altına alarak olası kıtlık riskini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir (Akatay ve Aslan, 2008: 318). Çevreye duyarlı bir yönetim yaklaşımı olan yeşil yönetim, üretimin tüm aşamalarında çevresel hassasiyetlerin ve duyarlılıkların gözetildiği, olası çevresel tahribatların minimize edildiği ve bunun da işletme kültürü haline getirildiği ayrıca tüm yönetim faaliyetlerinde doğayı koruma sorumluluk bilinci ile hareket edildiği bir yönetim anlayışıdır (Nemli, 2001: 212-213). Daha geniş bir tanımla yeşil yönetim, “ürün, yöntem ve süreç geliştirme faaliyetlerine çevre değişkeninin eklenmesi, üretim faaliyetlerinden kaynaklanan olumsuz etkilerin azaltılması, mevcut beklentileri ve hedefleri gerçekleştirmek için yapıyı, sorumlulukları, yönergeleri, yönetsel uygulamaları ve işlevleri değiştirerek örgütsel bağlamda yürütülen bir dizi uygulamalar veya eylemlerdir.” Yeşil yönetimin birçok fonksiyonu bulunmaktadır. Bunlar; yeşil girişimcilik, yeşil üretim, yeşil pazarlama, yeşil insan kaynakları yönetimi, yeşil finans, yeşil muhasebe, yeşil tedarik zinciri yönetimi, yeşil lojistik yeşil halkla ilişkiler, yeşil araştırma ve geliştirmedir (Türk ve Kara, 2018: 855-858). Yeşil yönetim uygulamaları, maliyetli olmakla birlikte pek çok avantajları da bünyesinde barındırmaktadır. Kurumsal açıdan çevre öncelikli üretim planlaması olarak adlandırılan yeşil yönetim kavramı 20.yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış ve evrensel çapta bir yönetim modeli haline gelmiştir (Kara ve Kaya, 2020: 3167). İşletmeler, yeşil yönetim anlayışına sahip olmak için faaliyetlerinde ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi'ne uymaktadır. ISO 14001, çevre yönetimi, denetimi, performans değerlendirme, etiketleme ve yaşam boyu değerlendirme alanlarında gönüllülüğü temel almakla birlikte çevre mevzuatı ile uyumlu olan standartlardır. Çevre yönetiminde bir formül olarak anılan, geri dönüşüm (recycling), yeniden kullanma (reusing) ve azaltma (reducing) şeklinde ele alınan “3R” faaliyetleri doğal kaynak israfını azaltmayı hedeflemektedir (Yalçın

ve Sümerli Sarıgül, 2021: 305). Bu bağlamda yeşil yönetim anlayışına sahip olmak için bazı faaliyetlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Bektaş, 1997: 4-8) :

- Yenilenebilir enerji kaynaklarını sıklıkla kullanmak, bunun için yeni yol ve metotlar geliştirmek
- Çevreyi koruyacak koruma teknolojileri geliştirip takip etmek, yatırım yapmak ve uygulamak
- Üretimden kaynaklı atıkları minimize etmek ve çevreci dönüşüm süreci geliştirmek
- Çevre bilincinin oluşmasına yardımcı olan uluslararası hukuksal süreçleri yakından takip ederek, uygulanmasına yönelik çaba sarf etmek
- Hayata geçirilen çevreci yönetim anlayışının denetimini yaparak, amaçlanan hedeflerin karşılanıp karşılanmadığının denetimini yapmak
- Üretici ve tüketici nezdinde yeşil tüketim bilincinin oluşmasını sağlamak, belli aralıklar ile bu konuda eğitim seminerleri düzenlemek
- Üretim süreçlerini yeşil yönetim anlayışına uygun hale getirmek
- İmkanlar dahilinde çevre ile ilgili projelere ekonomik katkılar sunmak
- Yeşil yönetimin etki analizini ve maliyetinin hesabını yapmak
- Sendikalar ve sivil toplum örgütleri ile iş birliği içerisinde çalışmak (Callenbach vd., 1993: 85-86).

Tarımda yeşil yönetime geçiş, konvansiyonel tarımın çevreye, ekolojik dengeye ve insan sağlığına vermiş olduğu zararlardan dolayı iyi tarım uygulamaları ile başlamış ve organik tarım ile devam etmiştir. *Konvansiyonel tarım*, geleneksel ya da bilindik-eskiden beri süregelen, özellikle küçük üreticiler tarafından yaygın olarak kullanılan, ürünlerin yapılarının genetik olarak değişime uğradığı ve kimyasal girdilerin yoğun bir şekilde kullanıldığı bir tarımsal üretim şeklidir. *İyi tarım*, güvenilir tarımsal gıda üretiminin ve kalitesinin artırıldığı, ürün üretiminde kimyasal madde kullanımının minimize edildiği, çevresel faktörlerin, doğanın, sürdürülebilir üretimin ve insan sağlığının korunduğu tarımsal üretim sistemidir (Aydın Eryılmaz ve Kılıç, 2018: 624-629). *Organik tarım* ise sentetik ve kimyasal girdilerin kullanımının yasaklandığı, toprak verimliliğinde sürekliliğin sağlandığı, doğal olmayan hiçbir girdinin kullanılmadığı bir üretim biçimi olmakla birlikte nöbetleşe ekim sistemiyle bitki direncinin artırıldığı, toprağın, yeraltı su kaynaklarının ve doğal çevrenin korunduğu, doğal kaynakların ve enerjinin verimli bir şekilde kullanılarak ekonomik anlamda maksimum düzeyde sürdürülebilir verimin alındığı tarımsal bir üretim sistemidir. Ayrıca sürdürülebilir tarım olarak da adlandırılan organik tarım, bilginin teknoloji ile harmanlandığı, üretici ve

tüketici için en uygun maliyette doğal gıdaların üretildiği, her aşamasında kontrollü ve sertifikalı üretimin yapıldığı sistemlerdir (Bayram vd., 2007: 203-204).

Literatür incelendiğinde tarımda yeşil yönetim kapsamında yeşil ekonomi, sürdürülebilir tarım, organik tarım, yeşil tarım ve kentsel tarımla ilgili araştırmaların yapıldığı görülmüştür. Rowe (2011) yeşil çatıları, kirliliğin olumsuz etkilerini azaltmaya yardımcı olabilecek araçlar olarak tanımlayarak, yeşil çatıların hava kirliliğini ve karbon emisyonlarını azalttığını belirtmiştir. Whittinghill ve Rowe (2012) yeşil çatı teknolojisinin kentsel tarımdaki rolünü araştırmışlardır. Yeşil çatı teknolojisinin, kentsel tarımın sağladığı faydaları olumsuz etkilemeden sorunları hafifletebileceğini ifade etmişlerdir. Duyar (2014) yeşil gübreleme alanında yaptığı araştırmasında, toprağın veriminin ve paralel ürün gelişiminin yeşil gübre ile arttığı, yeşil gübre bitkilerindeki verimin tavuk gübresi ile daha iyi sonuçlar verdiği sonucuna ulaşmıştır. Hu (2014) modern tarımsal kalkınmada yeşil tarımın katkısını araştırmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ulusal gıda güvenliği ve enflasyonun kontrol altına alınması sürecinde yeşil tarımın pozitif etkisi olduğunu ifade etmiştir. Hurma (2014) yeşil tarımsal ekonominin kaynakların yönetimi, üretimde sürdürülebilirlik, güvenli tarımsal gıdaya konusunda yeşil fırsatlar sunduğunu ve doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesinin yeşil ekonominin lokomotifini olacağını vurgulamıştır. Bellitürk (2016) sürdürülebilir tarımsal üretimle ilgili araştırmasında, toprak solucanlarına çeşitli atıklar yedirilerek üretilen vermikompostun toprak için iyi bir organik gübre olduğunu ve ekonomik açıdan katkı sağladığını vurgulamıştır. Maitra vd. (2018) Hindistan gibi kalabalık ve gelişmekte olan ülkelerde toprağın kalitesini ve verimlilik oranlarını yüksek tutmanın oldukça zor olduğunu, yeşil gübrelemenin ülkedeki tahıl verimini artırmasının yanında toprağın biyolojik ve fiziko-kimyasal özelliklerini de artırdığını, bitki koruma sağladığını ve erozyonu engellediğini belirtmişlerdir. Cattelino (2019) ekolojik restorasyon ve çevre koruma alanında yaptığı araştırmasında, tarım arazilerinde “drenaj” usulüyle suların yeniden kullanılmasının ekonomik olduğu kadar sosyal, kültürel ve etnografik açıdan da önemli olduğunu ifade etmiştir. Yurtseven vd. (2020) su ve toprak kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı ile ilgili problemlerin yanında gıda güvenliği ve sürdürülebilir üretim için gerekli teknolojilerin “Tarım 4.0” ile çözülmesiyle “Yeşil Devrim 2.0” in başlayabileceğini ifade etmiştir. Mor vd. (2021) sürdürülebilir tarım için yapay zekânın önemli olduğunu, yapay zekânın tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan karbon emisyonlarını azaltabileceğini ve tüm tarım endüstrisini canlandırabileceğini ileri sürmüştür. Yıldız (2021) yeşil istihdamın yeşil ekonomi için önemli olduğunu, Türkiye’de işletmelerin yeşil istihdam ile sürdürülebilir üretime katkı sağlayabileceğini böylece ekonomik büyümenin yeşil büyüme

yoluyla yapılarak çevre merkezli sürdürülebilir bir yaşam oluşturulabileceğini vurgulamıştır. Kandemir ve Kandemir (2022)`e göre ise sera gazının her geçen gün artarak gelecek için daha büyük bir tehlike olacağı varsayımı tüm gelişmiş ülkeler tarafından ortak bir düşünce haline gelmiştir.

3. YÖNTEM

Çalışmada “Tarımsal işletmelerde yeşil yönetim uygulamaları gerçekleştirilmekte midir?”, “Eğer gerçekleştiriliyor ise hangi konularda yeşil yönetim uygulamaları gerçekleştirilmektedir?” sorularına yanıt aranmaktadır. Bu bağlamda çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye`de üretim, pazarlama ve ürün işleme faaliyetinde bulunan farklı büyüklükteki tarımsal işletmeler oluşturmaktadır. Araştırmada belgesel kaynak tarama tekniği ile işletmelerin yeşil yönetim uygulamaları internetten taranmış ve kurumsal web sitesinde veri paylaşımında bulunan, kalite yönetimi, gıda güvenliği, çevre yönetimi gibi konularda belge sahibi olan ve her coğrafi bölgeden olmak üzere toplam 50 tarımsal işletme araştırmaya dâhil edilmiştir.

Araştırmada işletmelerin gerçekleştirdikleri tüm yeşil yönetim uygulamalarına ulaşamamıştır. Çünkü tarımsal işletme sahipleri/yöneticilerinin stratejik gördükleri, paylaşılmasını istemedikleri ya da herhangi bir nedenle web sitelerine koymadıkları yeşil yönetim uygulamaların olduğu varsayılmaktadır. Bu durum araştırmanın önemli bir sınırlılığı olarak kabul edilmektedir (Esmer vd., 2019: 132). Araştırma Nisan-Ağustos 2021 zaman periyodunda gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda ulaşılan tarımsal işletmelere ait yeşil yönetim uygulama verileri içerik analizine tabi tutulmuş ve verilerin işletmenin türü, faaliyet bölgesi, sertifika, proje, yeşil yönetim konusu bakımından frekans-yüzde dağılımları verilerek yorumlanmıştır (Esmer ve Yüksel, 2020: 176) .

4. BULGULAR

Yeşil yönetim uygulamalarında bulunan tarımsal işletmelerin türlerine göre frekans-yüzde dağılımları Tablo 1`de verilmiştir. Tarımsal işletmelerin %56`sının tarımsal üretim işletmesi, %26`sının tarımsal ürün işleme işletmesi, %18`inin ise tarımsal pazarlama işletmesi olduğu görülmektedir. Tarımsal üretim işletmelerine Banvit, Erpiliç, Pınar, tarımsal ürün işleme işletmelerine Çaykur, Migros, Duru Bulgur, Bağdat Baharat, tarımsal ürün pazarlama işletmelerine ise Karadağ Tarım, Göze Tarım, Aksun Tarımsal Ürünler örnek verilebilmektedir.

Tablo 1: Tarımsal İşletmelerin Türü

İşletme Türü	N	%	Örnek
Tarımsal Üretim	28	56	Banvit, Erpiliç, Pınar
Tarımsal Ürün İşleme	13	26	Çaykur, Migros, Duru Bulgur, Bağdat Baharat
Tarımsal Pazarlama	9	18	Karadağ Tarım, Göze Tarım, Aksun Tarım
Toplam	50	100	

Yeşil yönetim uygulamalarında bulunan tarımsal işletmelerin faaliyet gösterdikleri bölgelere göre frekans-yüzde dağılımları Tablo 2’de gösterilmiştir. Tarımsal işletmelerin %24’ü İç Anadolu Bölgesi’nde, %22’si Marmara Bölgesi’nde, %20’si Ege Bölgesi’nde, %14’ü Akdeniz Bölgesi’nde, %10’u Karadeniz Bölgesi’nde, %6’sı Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde, %4’ü ise Doğu Anadolu Bölgesi’nde faaliyet göstermektedir. Örneğin; İç Anadolu Bölgesi’nde Konya Şeker, Marmara Bölgesi’nde Süttaş, Ege Bölgesi’nde İdeal Tarım, Akdeniz Bölgesi’nde Laranda Tarım ve Hayvancılık, Tarım Karadeniz Bölgesi’nde Gürsoy, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Tiryaki Agro, Doğu Anadolu Bölgesi’nde ise Mirsan Gıda işletmesi bulunmaktadır.

Tablo 2: Tarımsal İşletmelerin Faaliyet Bölgeleri

Bölge	N	%	Örnek
İç Anadolu Bölgesi	12	24	Konya Şeker
Marmara Bölgesi	11	22	Süttaş
Ege Bölgesi	10	20	İdeal Tarım
Akdeniz Bölgesi	7	14	Laranda Tarım ve Hayvancılık
Karadeniz Bölgesi	5	10	Gürsoy Tarım
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	3	6	Tiryaki Agro
Doğu Anadolu Bölgesi	2	4	Mirsan Gıda
Toplam	50	100	

Tarımsal işletmelerin yeşil yönetimle kapsamında sahip oldukları sertifikalara göre frekans-yüzde dağılımları Tablo 3’de verilmiştir. Tarımsal işletmelerin %62’sinin ISO 9001-Kalite Yönetim Sistemi, %62’sinin ISO 14001-Çevre Yönetim Sistemi, %33’ünün ISO 22000-Gıda Güvenliği Yönetim Sistemi, %12’sinin ise ISO 45001-İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi sertifikasına sahip olduğu görülmektedir. ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemine sahip işletmelere Şenpiliç, Seyrek Tarım ve Ova Un, ISO 14001 Çevre Yönetim sistemine sahip işletmelere Mirsan Gıda, Migros ve May Grup, ISO 22000-Gıda Güvenliği Yönetim Sistemine sahip işletmelere Gürsoy Tarım, Göze Tarım ve Dempa Gıda, ISO 45001-İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemine sahip işletmelere ise Söke Un, Euro-Fert Gübre örnek verilebilmektedir.

Tablo 3: Tarımsal İşletmelerin Sahip Oldukları Sertifikalar

Sertifika Türü	N	%	Örnek
ISO 9001 -Kalite Yönetim Sistemi	31	62	Şenpiliç, Seyrek Tarım, Ova Un
ISO 14001-Çevre Yönetim Sistemi	31	62	Mirsan Gıda, Migros, May Grup
ISO 22000-Gıda Güvenliği Yönetim Sistemi	15	33	Gürsoy Tarım, Göze Tarım, Dempa Gıda
ISO 45001-İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi	6	12	Söke Un, Euro-Fert Gübre

Tarımsal işletmelerin yeşil yönetim kapsamında gerçekleştirdikleri projelerin frekans-yüzde dağılımları Tablo 4`te verilmiştir. Tarımsal işletmelerin %48`inin “Geri Dönüşüm Projesi”, %44`ünün ise “Sıfır Atık Projesi” gerçekleştirdikleri belirlenmiştir. Geri Dönüşüm Projesi gerçekleştiren işletmelere Beta Ziraat, CarrefourSA ve Dempa Gıda, Sıfır Atık Projesi gerçekleştiren işletmelere ise Duru Bulgur, Erpiliç, Eti Gıda Sanayi örnek verilebilmektedir.

Tablo 4: Tarımsal İşletmelerin Proje Dağılımları

Proje Türü	N	%	Örnek
Geri Dönüşüm Projesi	24	48	Beta Ziraat, CarrefourSA, Dempa Gıda
Sıfır Atık Projesi	22	44	Duru Bulgur, Erpiliç, Eti Gıda

Tarımsal işletmelerin hangi konuda yeşil yönetim uygulamasında bulduklarına yönelik frekans-yüzde dağılımı Tablo 5`te verilmiştir. Tarımsal işletmelerin başta kalite olmak üzere geri dönüşüm, organik tarım, gıda güvenliği, sıfır atık, eğitim, iyi tarım, sağlık, çevre kirliliği ve hijyen gibi birçok konuda yeşil yönetim uygulaması gerçekleştirdikleri görülmektedir. Örneğin; kalite konusunda Çaykur, geri dönüşüm konusunda Kılıç Deniz, organik tarım/sürdürülebilir tarım konusunda Tiryaki Agro, gıda güvenliği konusunda Native Group, sıfır atık konusunda Syngenta, eğitim konusunda Agromey, iyi tarım konusunda Toros Tarım, sağlık konusunda Eti Gıda, çevre kirliliği konusunda Safa Tarım, hijyen konusunda ise Aksoy Tarım işletmesi örnek verilebilmektedir.

Tablo 5: Tarımsal İşletmelerin Yeşil Yönetim Konuları

Konu	N	%	Örnek
Kalite	34	68	Çaykur
Geri dönüşüm	19	38	Kılıç Deniz
Organik tarım/Sürdürülebilir tarım	18	36	Tiryaki Agro
Gıda güvenliği	17	34	Nativo Group
Sıfır atık	10	20	Syngenta
Eğitim	8	16	Agromey
İyi tarım	8	16	Toros Tarım
Sağlık	6	12	Eti Gıda
Çevre kirliliği	3	6	Safa Tarım
Hijyen	3	6	Aksoy Tarım

Tarımsal işletmelerin yoğunlaştıkları yeşil yönetim uygulama temaları Şekil 1'deki kelime bulutunda gösterilmektedir. Tarımsal işletmelerin en fazla yoğunlaştıkları yeşil yönetim temalarının kalite, geri dönüşüm, organik tarım, gıda güvenliği, sıfır atık, eğitim ve sağlık olduğu görülmektedir.

Şekil 1: Yeşil Yönetim Kelime Bulutu

Şekil 1 tarımsal işletmelerin yeşil yönetim konusunda kaliteye öncelik verdiklerini göstermektedir. Diğer yandan kalite, geri dönüşüm, gıda güvenliği, organik olma, sağlık, hijyen gibi kavramların yeşil yönetim olgusunun önemli bileşenleri olduğu ve bunların özellikle kalite olmak üzere birbirine yakın (biri olmadan diğeri olmayan) kavramlar oldukları söylenebilmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyada tarımsal işletmelerin içinde buldukları risk ve rekabet ortamında faaliyetlerini yerine getirirken çevrenin, ekolojik dengenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması konusunda sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Özellikle Türkiye’de tarımsal işletmeler, genel olarak küçük ve orta ölçekli işletmeler olmaları nedeni ile faaliyetlerinde kâr marjını ön planda tutarak, çevre dostu olmayan üretim modellerini uygulamaktadırlar. Bu kapsamda tarımsal işletmelerin yeşil yönetim bilinciyle faaliyetlerini yürütmelerinin çevrenin korunması ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakılması noktasında önemli olduğu söylenebilmektedir. Bu bağlamda çalışmada Türkiye’de tarımsal üretim, tarımsal ürün işleme ve tarımsal pazarlama faaliyetlerinde bulunan işletmelerin yeşil yönetim uygulamaları araştırılmıştır. Türkiye genelindeki 50 tarımsal işletmenin web sitelerinde paylaştıkları yeşil yönetim uygulamaları incelenmiş olup, bazı çıkarımlarda bulunulmuştur.

- Faaliyetlerinde yeşil yönetimi uygulayan tarımsal işletmelerin önemli bir kısmının üretim işletmesi olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç tarımsal üretimde bulunan işletmelerin yeşil yönetim uygulamalarına daha çok önem verdiklerini göstermektedir. Ayrıca bu sonucun gıda güvenliği ve sağlık konusunda önemli olduğu söylenebilmektedir.
- Tarımsal işletmelerin büyük bir kısmının İç Anadolu, Marmara ve Ege bölgelerinde buldukları belirlenmiştir. Bu sonucun Türkiye’de tarımın bu bölgelerde daha yoğun bir biçimde yapılmasından kaynaklandığı söylenebilmektedir. Dolayısıyla tarımsal işletmelerin bölgesel dağılımlarını ürünlerin yetiştiği bölgeler, ürünün işlenme imkânları ve ürünlerin pazarlanma imkânları belirlemektedir.
- Tarımsal işletmelerin ISO 9001-Kalite Yönetim Sistemi, ISO 14001-Çevre Yönetim Sistemi, ISO 22000-Gıda Güvenliği Yönetim Sistemi ve ISO 45001-İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi sertifikalarına sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuç tarımsal işletmelerin yeşil yönetim uygulamalarını belgelendirdiklerini göstermektedir. Bu bağlamda tarımsal işletmelerin müşterilerinin beklentileri doğrultusunda sertifikasyon

belgelerine sahip oldukları ve bunu yasal/ticari bir zorunluluk olarak yaptıkları söylenebilmektedir.

- Tarımsal işletmelerin sıfır atık ve geri dönüşüm projeleri gerçekleştirdikleri belirlenmiştir. Bu sonuç tarımsal işletmelerin yeşil yönetim konusunda önemli temalarda projeler gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Ancak sıfır atık ve geri dönüşüm uygulamalarının yeterli düzeyde olmadığı ve bilinmediği söylenebilmektedir. Bu bağlamda kaynak kullanımının bilinçlendirilmesi ve atıkların oluşmadan önlenmesi önemli olduğu kadar geri dönüşüm uygulamaları da kaynak tasarrufu açısından önemlidir. Tarımsal işletmeler, sürdürülebilir üretim için geri dönüşüm ve sıfır atık uygulamaları alanında bilinçlendirilmelidir. Bu alanda devlet desteğinin yanı sıra üniversitelerin bilimsel çalışmalar yapmalarının da önemli olduğu düşünülmektedir.
- Tarımsal işletmelerin sırasıyla kalite, geri dönüşüm, organik tarım, gıda güvenliği, sıfır atık, eğitim, iyi tarım, sağlık, çevre kirliliği ve hijyen gibi birçok konuda yeşil yönetim uygulaması gerçekleştirdikleri belirlenmiştir. Bu sonuç tarımsal işletmelerin önceliği kalite, geri dönüşüm, organik tarım ve gıda güvenliği konularını verdiklerini göstermektedir. Ayrıca bu sonucun gıda gereksinimi açısından önemli bir sektör olan tarımda çevre dostu uygulamaların olduğunu kanıtlayabilmektedir.

Sonuç olarak, tarımsal işletmelerin çeşitli konularda yeşil yönetim uygulamaları gerçekleştirdikleri ancak bunların yeterli düzeyde olmadığı söylenebilmektedir. Dolayısıyla gıda gereksinimini sağlama noktasında önemli rolü bulunan tarımsal işletmelerde yeşil yönetim olgusunun yaygınlaştırılmasının gıda güvenliğinin sağlanması noktasında önemli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda tarımsal işletmelerin yeşil yönetim uygulamalarının kendilerine sağlayacağı maliyet, rekabet, verimlilik, karlılık, pazar payı kurumsal imaj gibi avantajları dikkate almaları ve bu uygulamaları bir maliyet unsuru olarak nitelendirmemeleri gerekmektedir (Karakuş ve Erdirençelebi, 2018: 685). Bu nedenle yeşil yönetim uygulamalarının öncelikle bir maliyet kalemi olmadığı anlatılmalı, devlet tarafından maliyetleri azaltmaya yönelik teşvikler sunulmalı, yeşil tarım uygulayan işletmelerin mahsullerine “yeşil ayrıcalık” kapsamında alım garantisi verilmelidir. Diğer yandan Neolitik devrimle başlayan tarım, insanoğlunun yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan gıda gibi temel ihtiyaçların karşılandığı sektörlerin başında gelmektedir. Aynı zamanda tarımın, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kaygılar nedeniyle biyolojik gıda savaşlarına sahne olan bir sektöre dönüştüğü de görülebilmektedir. Bu durum ülkelerin tarımsal üretimlerinin ne derece stratejik

olduğunu göstermekte olup, gelecekte oluşabilecek doğal afet ve salgınlara da hazırlıklı olunması gerekmektedir. Ayrıca bu çalışmanın tarımda yeşil yönetim konusunda farkındalık oluşturacağı, ilgili literatüre katkı sağlayacağı ve Türkiye’de tarımda yeşil yönetim uygulamalarına yol göstereceği düşünülmektedir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Akatay, A., & Aslan, Ş. (2008). Yeşil Yönetim ve İşletmeleri ISO 14001 Sertifikası Almaya Yönelten Faktörler. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(1), 313-339.

Alfred, A. M., & Adam, R. F. (2009). Green Management Matters Regardless. Academy of Management Perspectives, 23(3), 17-26. <https://doi.org/10.5465/amp.2009.43479261>

Aydın Eryılmaz, G., & Kılıç, O. (2018). Türkiye’de Sürdürülebilir Tarım ve İyi Tarım Uygulamaları. KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi, 21(4), 624-631. <https://doi.org/10.18016/ksudobil.345137>

Bayram, B., Yolcu, H., & Aksakal, V. (2007). Türkiye’de Organik Tarım ve Sorunları. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 38(2), 203-206.

Bektaş, H. (1997). ISO 14001’e Genel Bir Bakış. 2. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi (s. 4-9). İstanbul: TMMOB Çevre Mühendisleri Odası.

Bellitürk, K. (2016). Sürdürülebilir Tarımsal Üretimde Katı Atık Yönetimi İçin Vermikompost Teknolojisi. Çukurova Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi, 31(3), 1-5.

Callenbach, E., Capra, F., Goldman, L., Lutz, R., & Marburg, S. (1993). EcoManagement-The Elmwood Guide to Ecological Auditing and Sustainable Business. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, Inch.

Cattelino, J. R. (2019). From Green to Green: The Environmentalization of Agriculture. Journal for the Anthropology of North America, 22(2), 135-138. <https://doi.org/10.1002/nad.12105>

- Dayı, F. (2021). Küresel Finansal Sistemin Evrimi. F. Dayı, & İ. Y. Gök içinde, Uluslararası Finans Araştırmaları (s. 1-42). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Dayı, F., & Çilesiz, A. (2022). Yenilenebilir Enerji Sektöründe Finansal Performans İncelemesi: S&P Temiz Enerji Endeksinde Bir Uygulama. F. Dayı, & Y. Esmer içinde, Küresel Sistemde Yeşil Yönetim (s. 75-110). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Duyar, H. (2014). Yazlık Yeşil Gübrelemenin Serada Organik Domates Üretimine Etkileri. *Tarım Bilimleri Dergisi*, 20(1), 10-18. <https://doi.org/10.15832/tbd.49731>
- Esmer, Y., & Yüksel, M. (2020). Belediyelerde Sosyal Girişimcilik Uygulamaları: Karadeniz Bölgesi Örneği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 170-188.
- Esmer, Y., Özbek, A., & Alan, M. A. (2019). Tekstil İşletmelerinde İnovasyon Uygulamalarına Yönelik Bir Araştırma: İstanbul Sanayi Odası Örneği. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 36(6), 129-144. <https://doi.org/10.31006/gipad.631979>
- Haden, S. S., Oyler, J. D., & Humphreys, J. H. (2009). Historical, Practical, and Theoretical Perspectives on Green Management: An Exploratory Analysis. *Management Decision*, 47(7), 1041-1055. <https://doi.org/10.1108/00251740910978287>
- Hu, B. (2014). The Direction of Modern Agricultural Development is Green Agriculture. X. Li, & J. Pan içinde, *China Green Development Index Report 2012-Current Chinese Economic Report Series* (s. 789-770). Berlin: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-54178-0_20
- Hurma, H. (2014). Yeşil Ekonomi Çerçevesinde Küresel Tarımının Geleceği. XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, (s. 106-113). Samsun.
- Kandemir, M., & Kandemir, H. (2022). Avrupa Yeşil Mutakabati ve İklim Anlaşmalarının Türkiye Orman Ürünleri Endüstrisi Açısından İçerik İncelemesi. *21. Yüzyılda Fen ve Teknik*, 9 (18) , 89-94
- Kara, E., & Kaya, A. (2020). Sanayi İşletmelerinde Çevre Bilinci ve Yeşil Yönetim Üzerine Bir Değerlendirme. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*, 16(30), 3161-3182. <https://doi.org/10.26466/opus.779229>

- Karakuş, G., & Erdirencelebi, M. (2018). İşletmelerde Yeşil Yönetim Algılarının İşletme Performansı Üzerindeki Etkisini Ölçme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 681-704. <https://doi.org/10.20491/isarder.2018.543>
- Maitra, S., Zaman, A., Mandal, T. K., & Palai, J. B. (2018). Green Manures in Agriculture: A Review. *Journal of Pharmacognosy and Phytochemistry*, 7(5), 1319-1327.
- Mor, S., Madan, S., & Prasad, K. D. (2021). Artificial Intelligence and Carbon Footprints: Roadmap for Indian Agriculture. *Strategic Change*, 30(3), 269-280. <https://doi.org/10.1002/jsc.2409>
- Nemli, E. (2001). Çevreye Duyarlı Yönetim Anlayışı. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 211-224.
- Rowe, D. B. (2011). Green Roofs as A Means of Pollution Abatement. *Environmental Pollution*, 159(8-9), 2100-2110. <https://doi.org/10.1016/j.envpol.2010.10.029>
- Şenocak, B., & Mohan Bursalı, Y. (2018). İşletmelerde Çevresel Sürdürülebilirlik Bilinci ve Yeşil İşletmecilik Uygulamaları İle İşletme Başarısı Arasındaki İlişki. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 161-183.
- Türk, M., & Kara, E. (2018). Konaklama İşletmelerinde Çevre Bilinci ve Yeşil Yönetim Uygulamalarının İşletme Başarısına Katkısı: Muğla İli üzerine Bir Araştırma. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* , 8(15), 848-876. <https://doi.org/10.26466/opus.449339>
- Whittinghill, L. J., & Rowe, D. B. (2012). The Role of Green Roof Technology in Urban Agriculture. *Renewable Agriculture and Food Systems*, 27(4), 314-322. <https://doi.org/10.1017/S174217051100038X>
- Yalçın, A., & Sümerli Sarıgül, S., 2021, Yeşil Pazarlama ve Yeşil Muhasebe Konularının Görsel Haritalama Tekniğine Göre Bibliyometrik Analizi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(1), 304-328. <http://dx.doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.21.02.1548>
- Yıldız, F. (2021). Türkiye ve Yeşil Ekonomi-Mevcut Durum ve Öneriler. İstanbul: İLKE- İlim Kültür Eğitim Vakfı. <https://doi.org/10.26414/pn023>
- Yurtseven, E., Semiz, G. D., Avcı, S., & Çolak, M. S. (2020). Tarımda Su ve Tuzluluk Yönetimi. *Türkiye Ziraat Mühendisliği IX.Teknik Kongresi*, (s. 119-140). Ankara.